

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Adèle Van Reeth & Raphaël Enthoven

SNOBISMUL
o chestiune de caracter

traducere din limba franceză de
LUMINIȚA CORNEANU



Cuprins

Despre caracter.....	5
Preliminarii.....	7
Marcel Proust, un snob adorabil.....	21
Snobismul, o chestiune de supraviețuire? Bergson și etichetele.....	33
Snobismul e o scenă de teatru: Wilde și Marivaux.....	43
Politicele snobului la Pascal.....	55
Un popor de snobi? Tocqueville.....	67
O problemă de gust? Kant și Hume.....	77
Arta contemporană (snobismul pentru toți).....	95
Despre resentiment: revanșa unui snob (Nietzsche și Bourdieu, Sartre și Camus).....	107
Se poate să nu fim snobi?.....	119
Bibliografie lacunară	135

ele se concretizează într-un discurs, un ton, o viziune asupra lumii, un anume *character*.

Fidelă acestui demers, această colecție propune pentru prima dată publicarea în scris a ceva ce nu s-a spus încă la televizor. Fiecare volum va da ocazia unei serii de emisiuni pe aceeași temă, pentru a continua o discuție al cărei caracter oral și spontan a fost anume păstrat în text, astfel încât să suscite o ultimă întâlnire cu cititorii, cărora li se adresează fiecare clipă și fiecare cuvânt din aceste dialoguri.

PRELIMINARII

ADÈLE VAN REETH – Raphaël Enthoven, dumneavoastră sunteți snob?

RAPHAËL ENTHOVEN – Sper! Altminteri, cartea asta n-ar avea nici un sens! Spre deosebire de morală, snobismul e o pasiune despre care e greu, dacă nu chiar imposibil să vorbești când ea nu te atinge (pe de altă parte, e delicat să-i oferi un mod de întrebuițare când ea nu te privește). Uităm adesea că volumul lui Thackeray, *Cartea snobilor*, are ca subtitlu precizarea *scrisă de unul dintre ei*. Adăugirea asta ține de domeniul evidenței. Pentru a vorbi cum se cuvine despre snobism, trebuie să-l simți, ca o iritație ușoară despre care-ți dai seama, scărpinându-te, că te deranja de ceva vreme. E ciudat, de altfel, că această școală a inautenticității pe care o numim snobism interzice

complet, spre deosebire de alte subiecte mai nobile, să vorbești despre ea fără să știi despre ce vorbești. Așadar pentru a vorbi despre snobism, nu trebuie să strâmbi din naș când e vorba de el – așa cum fac cei care pretind că sunt imuni. Un snob e ca un istoric, care, după Raymond Aron, nu „extrage obiectul științific” decât dacă se știe el însuși „imersat în materia pe care-o explorează”¹. În lipsa unui discurs obiectiv despre snobism, se poate împrumuta, ca metodă, calea unei subiectivități care se ia pe sine peste picior. Asta spune, ca să fiu totalmente cinstit cu dumneavoastră, că nu sunt un bun snob; snobismul nu există în mine decât ca o pulsione intermitentă și nu ca o esență eternă. Nu sunt Legrandin²; nu sunt decât un parizian care face pe deșteptul când pretinde că aparține tuturor lumilor sau că își disprețuiește privilegiile. Așa că adevărata întrebare în ceea ce mă privește nu e atât „dumneavoastră sunteți snob?”, cât „când sunteți dumneavoastră snob?” sau, ca să formulez mai simplu, „cu ce ocazie, în ce *kairos* monden snobismul unui om, pe care orgoliul nu-l prea

¹ Referire la „revelația de pe malurile Rinului” pe care Aron o relatează la începutul *Memoriilor* lui, în cursul căreia se descoperă ca fiind în același timp sceptic și kantian.

² Legrandin. Campionul mondenității, în opinia lui Proust... O să revenim.

zgândăre trebuie să-și arate, totuși, câteodată, vârful nasului?”

AVR – Ceea ce înseamnă că, în primul rând, nimeni nu e scutit de snobism și că, în al doilea rând, acesta depinde mai mult de împrejurări decât de o trăsătură de caracter.

RE – Nu e sigur. Chiar dacă sunt de acord că împrejurările au un rol important. De altfel, întrucât pentru a vorbi de snobism trebuie să „urci” pe scenă tu însuși, haideti să intrăm în joc și, oricât m-ar costa, permiteți-mi să vă invit la teatru. Era seara unei premiere la un mare teatru parizian. Eram fericit, aveam două bilete și eram singur. Mă pregăteam să intru cu pași de învingător când, deodată, am observat o bătrână îmbrăcată cu o rochie ca un sac, urâtă ca noaptea, care cerșea un bilet, dar, în mod ciudat, o făcea fără convingere. „N-aveți cumva un bilet? N-aveți cumva un bilet?” întreba, cu o privire inertă, în maniera cerșetorilor pe care, un exercițiu îndelungat al indiferenței îi transformă în automate („N-aveți-cumva-un-bănuț-zăua-bună?”). Bucurându-mă dinainte de imaginea flatantă pe care, în curând, aveam s-o capăt despre mine însumi, m-am întors, m-am apropiat de ea, i-am întins unul dintre cele două bilete, zâmbind cu blândețea, sinceritatea și aerul ușor distrat specifice naturilor elevate. Prins de spectacolul bunătății mele, nu mă gândisem că, automat,

femeia (care era surdă, vorbea foarte tare și mirosea foarte urât) o să-și petreacă toată seara alături de mine sau, ca să spun așa, la brațul meu. Și că astfel, mai puțin în cazul în care o recunoștea cineva, avea să fie luată drept bunica mea. După ce i-am salutat pe X și pe Y, evitând s-o prezint (și nu fără motiv, căci nu aveam habar cine e), m-am trezit așezat lângă ea, în rândul din mijloc, zona VIP, între un ministru indispus de ciudata vecină și două doamne, desfigurate de stupoare, de botox și de furie, care, după ce s-au aplecat de cinci sau șase ori ca să evalueze animalul inadecvat a cărui față le-o mascam, au îndrăznit s-o întrebe, în tiradă, pe tonul cel mai agresiv: „Scuzați-mă, cine sunteți dumneavoastră? Ce căutați aici? Mă rog, cum de sunteți aici? Cine v-a dat biletul? – Eu”, am răspuns, apărând prada care tocmai se extazia („Ah, uite-l pe domnul Martin Lamotte”). Cei doi vulturi s-au strâmbat și au tăcut suspinând. Dar cavalerismul nu e decât o suspendare a mediocrității, iar onestitatea mă obligă să spun că satisfacția de a fi apărut o femeie, care merita să fie apărută la fel ca oricare alta, a cedat repede locul stânjenelii provocate de greutatea pe care mi-o pusesem singur-singurel pe umeri. Ca să închei, redevenit laș, i-am întors spatele „bunicii” și adoptând hotărât codurile pe care tocmai le ridiculizasem, m-am prefăcut că n-o mai aud și am profitat de finalul spectacolului ca să-i abandonez stârvul în fața haitei experte... Iată că snobismul e nu doar divers, ci

și ușor recognoscibil: există snobismul emoționant al femeii care vrea să-l vadă pe Martin Lamotte, snobismul unei mondene care ar fi în stare s-o strângă de gât pe anonima a cărei prezență îi strică rândul de la teatru și snobismul glacial al privilegiatului care vrea să fie generos, dar cu condiția ca asta să nu-l coste nimic. Și mai ales, e vorba de faptul de a fi descoperit, în tine, în străfundul sufletului tău, o pasiune detestabilă, pentru care nici o școală nu te pregătește și care trebuie neapărat luată peste picior, ca să nu ajungi măgar la pătrat.

AVR – Dar în ce măsură un caz particular de snobism poate fi luat drept un adevăr general valabil? Povestea dumneavoastră se petrece într-un cadru foarte precis: un teatru parizian care, după spusele dumneavoastră, adună persoane care aparțin în majoritate aceleiași clase sociale. Credeți că această poveste este simptomatică pentru un mod de funcționare al snobismului, care ar putea fi identificat și în altă parte, cu alte personaje?

RE – Evident. Orice univers are codurile sale și, deci, snobii săi. Snobismul nu e ceva ce ține de geografia socială, ci de topografia socială. Nu se naște din apartenența la un clan, ci din dorința de a schimba clanul, atunci când în sânul acestuia apare brusc un element care, negăsindu-și locul acolo, îi dă clanului ocazia de a-și reface sănătatea pe spinarea invadatorului. Snobismul e un șoc al inculturilor,

care se sprijină pe convingerea că a fi înseamnă a integra sau a exclude. A fi înăuntrul clanului sau a nu fi, asta e miza. De altfel, din acest motiv, nu există snob mai mare decât parvenitul, decât metisul, care-și compensează ascensiunea prin zel și își atribuie singur rolul de paznic al templului în care a reușit, ca urmare a unei neînțelegeri, să fie el însuși fie primit – precum Cioran, căruia nu-i lipsea umorul, dar care se prefăcea că se teme, după căderea Zidului Berlinului, că Franța o să fie „invadată de români”. Snobismul e o dispoziție a temperamentului care depinde de împrejurări, o slăbiciune, o pasiune tristă, o robie în care nesiguranța cu privire la ceea ce ești îți impune, brusc, să-l reduci pe celălalt la ce ai vrea să fie. Am putea, într-o primă fază, să-l definim așa: *snobismul este un aer de superioritate care temperează nebunia de a te sprijini pe o prejudecată prin înțelepciunea de a te lua peste picior pe tine însuși*, asemenea prințului de Guermantes, care a refuzat o invitație la cină printr-un bilețel ce suna așa: „Imposibil să ajung la cină astă seară, minciuna o transmit mai târziu.”

AVR – De ce-ar fi interesantă o reflecție filozofică asupra snobismului? Ce aduce în plus față de studiile literare, sociologice și istorice pe aceeași temă?

RE – Mai întâi, dacă există o disciplină căreia i s-a făcut un proces pe caz de snobism, aceea e tocmai filozofia; ce este

figura filozofului cu capul în nori, inadapdat la realitățile concrete, pierdut în speculații, dacă nu filozofia așa cum și-o imaginează snobul care strâmbă din nas la adresa filozofului pentru că i se pare snob? De unde vine perenitatea neobosită a acestui clișeu care cere să te păzești mereu de a avea capul în nori dacă ești filozof? Dintr-o combinație de snobisme. Din revendicarea, la Platon, de către filozoful însuși, a acestei poziții superioare, aeriene, distrate: „Nu trebuie blamat (filozoful) pentru aerul lui naiv și pentru neștiința lui, când are de-a face cu sarcini îndeplinite de sclavi”, căci nimeni nu știe mai bine ca el „cum să-și îmbrace haina ca un om liber... ca să proslăvească viața autentică a zeilor și a oamenilor fericiți”¹ (*Theaitetos*). Mulțumesc frumos. De două mii cinci sute de ani trebuie să ne apărăm de povestea asta.

Și apoi, filozofia îmi pare că ne oferă mijloacele pentru a gândi snobismul (pe care istoria îl prezintă ca pe un fenomen punctual, iar sociologia îl indexează la lupta de clasă) ca pe o deturnare de la ideea de certitudine însăși. Ce înseamnă să fii snob? Să simți ca indubitabile „adevăruri” care nu sunt așa. Snobismul e reversul cartezianismului, care înlocuiește decizia de a anula tot ceea ce nu e sigur

¹ Platon, *Theaitetos*, traducere, interpretare și note de Andrei Cornea, Ed. Humanitas, 2012, p. 122 (n. tr.).

prin refuzul de a te îndoi de convingerile tale. Dar este și o variantă a cartezianismului: marii ambiții carteziene de a afla cum, prin senzații clare și distincte, se obțin informații despre ceea ce e adevărat, snobismul îi substituie tentația meschină de a considera propriile tale prejudecăți drept luminoase și distinse. Într-un sens, aceeași întrebare animă ambele egocentrisme: în ce condiții ideea pe care mi-o fac despre lume chiar corespunde cu lumea reală? Snobismul este o fantezie metafizică. Pentru a umple prăpastia care separă un subiect de reprezentările sale, Descartes apelează la sprijinul unui Dumnezeu despre care afirmă, fără vreo garanție, că e „bun”; în schimb, pentru a împărți lumea în categorii care să îi permită să trăiască în ea, snobul nu are nevoie decât să fie convins de ceea ce crede. Numai că nu snobul, ci cartezianul este cel care se ia în serios. Când un snob declară, fără rușine, „N-am văzut ultimul film al lui Tarantino, n-am citit ultima carte a lui Houellebecq, dar mi se par dezamăgitoare”, el e primul care ia în răs ceea ce spune¹. Snobismul e un comportament derizoriu amplificat de conștiința propriei sale existențe.

¹ „Ce spuneți de cartea lui Hermodore? — Că e proastă, răspunde Anthime. — Că e proastă? — Că e așa de proastă, continuă el, că nu e o carte sau nu o carte care să merite ca lumea să vorbească despre ea. — Dar ați citit-o? — Nu, spune Anthime.» De ce nu adaugă că Fulvie și Mélanie au condamnat-o fără s-o citească și că el e prieten cu Fulvie și cu Mélanie? (La Bruyère, *Caracterele*, capitolul 23).

AVR – Dar se poate propune o reflecție filozofică asupra snobismului rămânând neutru moralmente, adică fără să-l ridici în slăvi și fără să-l condamni?

RE – „Am avut mare grijă”, spune Spinoza, „să nu iau în răs acțiunile omenești, să nu le deplâng sau să le anatemizez, ci să le înțeleg...”¹. Aceasta este regula. Și aceasta este singura metodă acceptabilă: să explici mai degrabă decât să condamni, să descifrezi în loc să ridici în slăvi. Numai că, încă o dată, pentru a face asta, în materie de snobism, este esențial să trăiești pe pielea ta lucrul despre care vorbești. A te ști snob din când în când înseamnă să-ți oferi mijloacele de a medita asupra snobismului, privându-te pe vecie, prin afectele pe care asta le implică, de faptul de a spune adevărul despre el. Să nu-l celebrezi înseamnă să nu te tratezi pe tine însuși cu bunăvoință. Să nu-l condamni înseamnă să nu fii capabil să iei distanță față de tine însuși. Trebuie, deci, să faci și una, și alta.

AVR – Pentru a putea să celebrezi și să condamni snobul din tine, mai trebuie să faci dovadă și de o mare luciditate în raport cu propria persoană. Or, poți fi snob fără să știi.

¹ Spinoza, *Tratat teologico-politic*, I, § 4 (n. tr.).